

ny jest tytuł jednego z jego artykułów drukowanych w „Tygodniku Powszechnym” w 1969 r.: „Nie rzucajmy anatemy przedwcześnie”.

3. Dbał o formację autentycznych naukowców biblistów i orientalistów, rozumiejąc znaczenie całej semistyki dla prawidłowej interpretacji Biblii.

BIBLIOGRAFIA PODSTAWOWA

1. „Ruch Bibl. i Lit.” n. 1, 16(1963) 1—65: numer specjalny z okazji 50-lecia kapłaństwa ks. A.K.
2. „Ruch Bibl. i Lit.” n. 6, 23(1970) 256—336: numer specjalny w 1. rocznicę śmierci ks. A.K.
3. „Folia Orientalia”, vol. XXI, 1980 (Kraków 1981), *Studia biblica Alexio Klawek* oblata, stron 315.

Kraków

KS. JERZY CHMIEL

Stanisław Cinal

KS. PROF. A. KLAWEK I KS. PROF. J. ARCHUTOWSKI JAKO RELIGIOZNAWCY

Nawiązując do wypowiedzi ks. prof. J. Chmiela na wczorajszej sesji inauguracyjnej tych obchodów, jak i do dzisiejszego referatu, w którym przedstawił Ks. Prof. Aleksego Klawka jako rzeczownika metody naukowej w biblistyce, chciałbym uwypuklić rolę zarówno Ks. Prof. Klawka jak i Ks. Prof. Archutowskiego jako cenionych religioznawców.

Przypomnę najpierw udział Ks. Prof. A. Klawka w V Międzynarodowym Kongresie Historii Religii, jaki odbył się w Lund w Szwecji w 1929 roku. Takie Kongresy odbywały się od 1900 roku i miały również uczestników z Polski. O pierwszych z nich pisał krótko przedtem ks. prof. Józef Kruszyński w swych *Studiach nad porównawczą historią religii*¹. Na Kongresie w 1929 roku referaty wygłosiło czterech uczonych z Polski²: klasycysta z Uniwersytetu Warszawskiego prof. Tadeusz Zieliński (*La guerre à l'outré tombe chez les Hébreux*,

¹ Poznań 1926, s. 189, 211, 216.

² *Actes du Ve Congrès International d'Histoire des Religions a Lund, 27—29 Août 1929*, Lund 1930, s. 104—106, 170—171, 231—233, 262—264, 313—314. Por. H. Swienko, *Udział Polaków w Międzynarodowych Kongresach Historii Religii (1900—1990)*, „Euhemer” 1991, z. 2, s. 83—84, 88.

les Grecs et les Romains), celtolog Stefan Czarnowski, profesor Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie (1. Le dieu créateur des cosmogonies polynésiennes oraz 2. Le sanglier mythique des Gaulois et des Bretons insulaires), indianistka z Uniwersytetu Jagiellońskiego, prof. Helene Willman-Grabowska (L'idée de l'atman dans les principaux Brahmana) oraz biblista Ks. Prof. Aleksy Klawek z Uniwersytetu Lwowskiego, który wygłosił referat pt.: „Le ciel comme demeure des âmes dans la Bible”³.

W okresie powojennym organizacją Kongresów zajmuje się Międzynarodowe Stowarzyszenie Historii Religii (The International Association for the History of Religions — IAHR), toteż uczestnikami ich z Polski byli przeważnie świeccy religioznawcy z Polskiego Towarzystwa Religioznawczego, reprezentującego polską gałąź IAHR. Jednakże w XIII Kongresie w Lancaster w Anglii (15—22. VIII. 1975) wziął udział ks. dr Henryk Zimoń SVD z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, który w Sekcji X (Metodologia) przedstawił stosowane przez religioznawców katolickich w Polsce rozróżnienie pojęć „religioznawstwo” i „religiologia”⁴.

Nie tylko w opracowaniach katolickich, ale i u religioznawców rygorystycznie odgraniczających religioznawstwo od nauk teologicznych uznaje się pionierski wkład w rozwój tej dziedziny w Polsce ze strony Ks. Prof. Józefa Archutowskiego, obok ks. prof. S. Szydelskiego i ks. prof. Józefa Kruszyńskiego, a także ks. prof. Eugeniusza Dąbrowskiego⁵. Niezbyt trafnie uwypukla się, że zanim w 1920 roku został profesorem Studium Starego Testamentu w Uniwersytecie Jagiellońskim, był on w latach 1918—1920 profesorem Katedry Bibliistyki i Historii Religii w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim⁶. Historię religii wykladał on już przed pierwszą wojną światową na Kursach naukowo-pedagogicznych w Warszawie, o czym wspomina w swym artykule *Porównawcza historia religii* w „Ateneum Kapłańskie”⁷.

³ W Polsce ukazała się wersja niemiecka: *Der Himmel als Wohnung der Seelen nach jüdischer und christlicher Anschauung*, „Rocznik Orientalistyczny” 1930, s. 313—314. O udziale Ks. A. Klawka w tym Kongresie wspomina też Z. J. Kaperka, *A curriculum vitae of Rev. Prof. Aleksy Klawek (1890—1969)*, „Folia Orientalia” 21, 1980, s. 9.

⁴ H. Zimoń, *XIII Międzynarodowy Kongres Religioznawczy w Lancaster*, „Zeszyty Naukowe KUL” 1976, nr 1, s. 7—77.

⁵ Por. Z. Poniąkowski, *Wstęp do religioznawstwa*, wyd. II, Warszawa 1961, s. 69—70; Ewa Pczółko-Pustelnik, *Recepcja szkoły kulturowohistorycznej w religioznawstwie polskim*, (w:) H. Zimoń SVD (red.), *Działalność Instytutu Anthropolos* (Materiały i Studia Księży Werbistów 17), Pieniężno 1980, s. 74—78.

⁶ Por. H. Hoffmann, *Religioznawstwo w Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1873—1939*, „Studia Religioznawcze” 20, 1987, s. 58.

⁷ „Ateneum Kapłańskie” 9, 1913, s. 105—122 (por. s. 113). Według Z. Poniątkowskiego (dz. cyt., s. 211 n. 32) ten właśnie artykuł wprowadził do piśmiennictwa polskiego termin „porównawcza historia religii”.

Zagadnieniami tymi zajmował się następnie w ramach wykładów Starego Testamentu oraz w specjalnych cyklach wykładów, czego owocem były późniejsze publikacje. Oprócz wspomnianego artykułu⁸, cytuje się zwykle książki: *Monoteizm izraelski i jego geneza*⁹ oraz *Kosmogonia biblijna w świetle starowschodnich opowiadań i nauki*¹⁰. Należałoby tu wymienić również artykuł *Historyczność potopu*¹¹.

Zwróć uwagę przede wszystkim na pierwszy artykuł — *Porównawcza historia religii*. Za biskupem A. Le Roy¹², który przez 25 lat pracował wśród plemion Bantu, Ks. Archutowski podkreśla, iż na uwagę zasługują nawet same objawy religijne człowieka. Podzielając pogląd J. Reville'a¹³, że ludzkość nigdy nie ograniczała się do badania tylko własnej religii, daje krótki przegląd opinii na temat różnych religii u autorów starożytnych, średniowiecznych i nowożytnych aż do A. Comte'a i F. Maxa Müllera. Obok pierwszych religioznawców zachodnich wymienia też autorów polskich: J. Radlińskiego, W. Schreiber, Wassercuga, B. Bobrowską, ale za jedyną poważną uważa tylko pracę ks. dra Idziego Radziszewskiego, pt. *Geneza religii w świetle nauki i filozofii*¹⁴. Wspomina o nowo utworzonej Katedrze Historii Religii w Uniwersytecie Lwowskim, powierzonej ks. dr. S. Szydelskiemu. Dodatkowo ocenia Kongresy Historii Religii: w 1893 roku w Chicago, któremu jednak nie przyznaje charakteru naukowego; następnie w Paryżu (1900), Bazylei (1904), Oksfordzie (1908) i w Lejdzie (9—13 września 1912).

Przedstawia następnie w tymże artykule zadania, przedmiot i zakres tej dyscypliny, a brak pewnych rezultatów dotychczasowych badań przypisuje trzem przyczynom, odpowiednio do trzech grup badaczy: 1. sądy badaczy, którzy nic wspólnego z religią nie mieli, były jak sądy ślepego o kolorach; 2. ignorancja nawet co do stosunkowo łatwiejszego do obserwacji chrześcijaństwa; 3. u innych znów zbyt mały jeszcze materiał etnograficzny. Temu ostatniemu brakowi ma zaradzić inicjatywa ks. Wilhelma Schmidta, redaktora czasopisma „Anthropos”, który w 1912 roku zorganizował tygodnie etnologii religijnej w Louvain. Cytuje też dzieło ks. W. Schmidta o pochodzeniu idei Boga, w wersji francuskiej. Duże też nadzieje wiązał Ks. Archutowski z podejmowaniem badań przez misjonarzy.

W monografii o genezie monoteizmu izraelskiego, w części pierwszej polemizuje Ks. Archutowski z krytyką racjonalistyczną, według

⁸ Por. T. Margul, *Międzynarodowa bibliografia religioznawstwa porównawczego*, Kraków 1984, s. 232 (38.23); H. Hoffmann, tamże.

⁹ Kraków 1924, ss. 209.

¹⁰ Kraków 1934, ss. 128.

¹¹ „Ateneum Kapłańskie” 28, 1931, s. 14—27.

¹² A. Le Roy, *La religion des primitifs*, Paris 1909, s. 1.

¹³ J. Reville, *Les phases successives de l'histoire des religions*, Paris 1909, s. 45.

¹⁴ Włocławek 1911.

której monoteizm mieli wynaleźć dopiero prorocy w VIII i VII wieku przed Chr. Tak samo nie był wynalazcą wiary w Jednego Boga Mojżesz, twórca i organizator religii izraelskiej, gdyż Hebrajczycy byli monoteistami od czasów Patriarchów. Sięgając głębiej w przeszłość, skłania się do poglądów ks. W. Schmidta o pierwotnym monoteizmie, przechowanym w pojęciu ludów pierwotnych o Istocie Najwyższej¹⁵. W części drugiej Ks. Archutowski rozważa różne hipotezy usiłujące wyjaśnić pochodzenie monoteizmu izraelskiego, który był zjawiskiem wyjątkowym wśród ludów semickich. Odrzuca możliwość zapożyczenia go od Babilończyków czy Egipcjan. W § 6. „Monoteizm izraelski i historia religii” obszernie wykląda i zbija teorię animistyczną E. B. Tylora, którego prace były tłumaczone na język polski¹⁶ i znalazły echo u takich autorów jak J. Radliński¹⁷, W. Schreiber¹⁸ i H. Bobrowska¹⁹. „W religii izraelskiej — konkluduje — nie odnaleźliśmy żadnych dowodów, ani nawet śladów istnienia w czasach dawniejszych rzekomych niższych form religijnych — kultu przodków, totemizmu, fetysyzmu. Takich 'form religijnych' tam nie było”²⁰.

W *Kosmogonii biblijnej* przedstawia główne elementy kosmogonii fenickiej, babilońskiej, sumeryjskiej, egipskiej, a także irańskiej, indyjskiej i greckiej i stwierdza, że mimo pewnych podobieństw biblijne opowiadanie o stworzeniu świata nie jest opracowaniem opowiadania babilońskiego, ale pochodzi z tradycji sumeryjskiej przejętej przez Semitów, a przez autora rozdziału pierwszego Księgi Rodzaju dostosowanego do pojęć monoteistycznych.

Artykuł *Historyczność potopu* donosi o wykopaliskach L. Wooleya w Ur i zestawia opowiadanie biblijne o potopie (Rdz 6—9) z XI tablicą babilońskiego eposu Gilgamesz²¹, sumeryjskim mitem o potopie²² i przekazem Berossosa, kapłana babilońskiego z III wieku przed Chr. W przypadku nowo odkrytych tekstów klinowych mógł odesłać czytelnika do istniejących już wtedy przekładów polskich²³.

Kraków

STANISŁAW CINAL

¹⁵ W. Schmidt, *Der Ursprung der Gottesidee*, Münster 1912, s. 397.

¹⁶ E. B. Tylor, *Primitive Culture*, London 1871; 1893²; tłum. pol. A. Kowerskiej *Cywilizacja pierwotna*, Warszawa 1896—98 (2 tomy); — *Anthropology*, Londyn 1881 (tłum. A. Bąkowskiej; Warszawa 1902²).

¹⁷ *Dzieje jednego Boga*, Warszawa 1905.

¹⁸ *Twórcy Bogów*, Lwów 1908.

¹⁹ *Jak powstały religie*, Kraków 1911.

²⁰ J. Archutowski, *Monoteizm...*, s. 168.

²¹ P. Dhorme, *Choix de textes religieux assyro-babyloniens*. Transcription, traduction, commentaire, Paris 1907, s. 302—315.

²² A. Clay, *A Hebrew Deluge Story in Cuneiform and Others Epic Fragments*, New Haven 1922.

²³ A. Lange, *Epos babiloński*, Brody 1909; X. J. Poplicha, *Opowiadanie o potopie*, Lwów 1921.